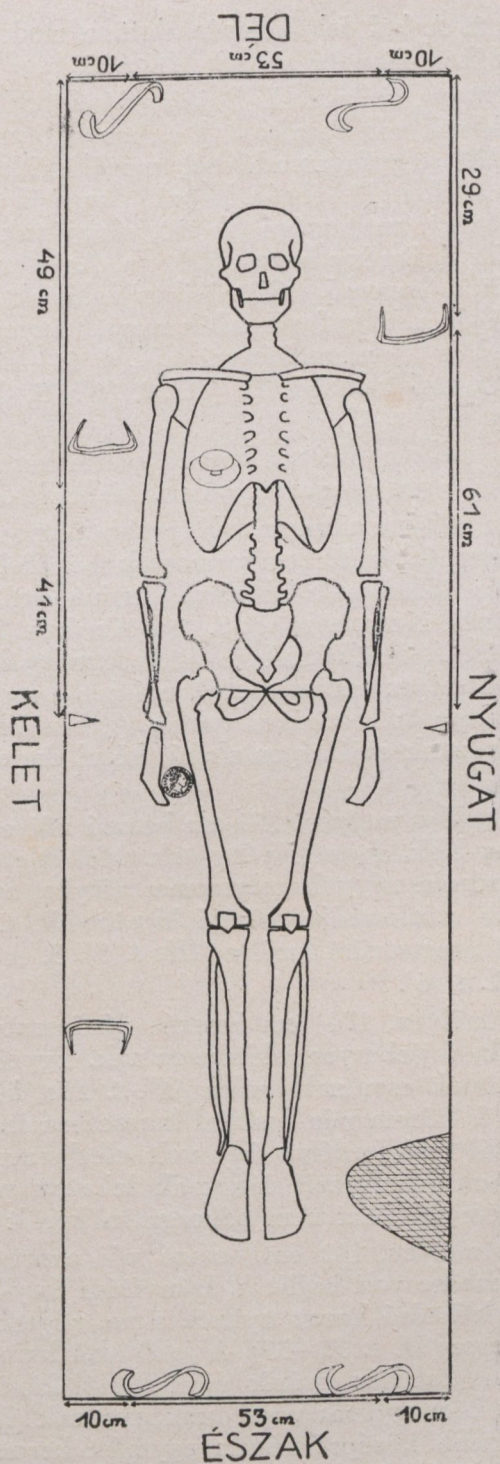

Csongrádi leletek.

1. Csongrád városától délnyugatra, a szegedi országút vonalán, az 5 km-t jelző kőnél, a „Vidra ér”-en túl fekszik a Geda-halom. A halom szomszédságában, attól 3—400 méternyire van a lelőhely, a Csizmadia Ferenc tulajdonát képező parton, az ú. n. felgyői határ-részen. A partnak délfelé eső hajlása fekete, agyagos, a többi része homokos talaj. A tulajdonos itt a terület egy részét szőlő alá fordította, s ez alkalommal kerültek elő az alább ismertetendő sírok. A leletek megmentését és a leletkörülmények megfigyelését Lajos János tanító úrnak köszönöm.

1. *sír.* Irányítása Ny-K. Melléklete nem volt.
2. *sír.* 70 cm mélyen, 160 cm hosszú férficsontváz. A sírgödör szélessége 70, a hossza 200 cm. Irányítása Ny-K, fejjel nyugatnak, hanyattfekvő, kinyújtóztatott helyzetű. A balkar ki volt nyújtva, a kézfej a felső combcsontokra hajlott. A jobb kar derékszögbe meghajlik, az alsókar a mellen keresztbe van téve. Melléklete nem volt.
3. *sír.* 90 cm mélyen, 143 cm hosszú csontváz. Irányítása Ény-Dk, fejjel északnyugatnak. A karok nyújtva. A jobb alsókar és a kézfej a medencecsontra hajlik. Melléklete nem volt.
4. *sír.* 80 cm mélyen, 90 cm hosszú gyermekcsontváz. Irányítása Ény-Dk. Mellékletei: 1. A jobb és bal halánték táján egy-egy nyitott bronzkarika (*I. t. 1, 2*). 2. A nyakban három szálból sodrott ezüst torques, egyik végén húrok, a másikon kampó (*I. t. 6*). 3. A medence bal tányérján ismeretlen rendeltetésű vastárgynak, talán vaskésnek, a töredékei (*I. t. 3—5*).
5. *sír.* Feldúlt sír, semmiféle adata nem volt felvehető. Szántáskor eke tette tönkre.
6. *sír.* 50 cm mélyen, 160 cm hosszú csontváz. Irányítása Ény-Dk. Mellékletei: 1. A bal halánték táján S végű ezüstkarika (*I. t. 7*). 2. A száj tájékán S végű ezüstgyűrű (*I. t. 8*). A jobb halántékról csúszhatott a szájhoz. 3. A jobbkez gyűrűsújján három szálból fonott ezüstgyűrű (*I. t. 9*).
7. *sír.* 100 cm mélyen, 150 cm hosszú csontváz. A sír iránya a Ny-K vonaltól, illetve Ny-tól 10 fokra tér el észak felé. Mellékletei: 1. A koponya baloldalán S végű karika, ezüstműből (*I. t. 10*). 2. A jobb felsőkar és a mellkas között S végű halántékkarika ezüstműből (*I. t. 11*).

8. *sír.* 80 cm mélyen, 130 cm hosszú csontváz. Iránya Ny-tól 15 fokra tér el észak felé. Melléklete nem volt.
9. *sír.* 80 cm mélyen, 135 cm hosszú csontváz. Irányítása Nyény-Kdk. Mellékletei: 1. A koponya bal oldalán S végű, rossz-ezüst karika (*I. t. 12*). 2. A bal felsőkar, felső részén S végű halántékkarika rossz-ezüstből (*I. t. 13*).
10. *sír.* 80 cm mélyen, 150 cm hosszú csontváz. Irányítása Nyény-Kdk. Melléklete nem volt.
11. *sír.* 90 cm mélyen, 170 cm hosszú, Ny-K irányítású csontváz. Melléklete nem volt.
- 12–15. *sírok.* A szöllő alá fordításkor a munkások dúlták fel valamennyit. Bemondásuk alapján irányítása valamennyinek Ny-K, de minden esetben megfigyelhető volt (?) a nyugat ponttól északra való elhajlás. A feldúlt sírokból, pontosabban meg nem határozott helyről kerültek elő: 1. Két nagyobb S végű halántékkarika, ezüstből (*II. t. 1, 4*). 2. Két kisebb S végű halántékkarika ezüstből (*II. t. 2, 3*). Az egyiknek S formájú vége letörött. 3. Apró fehéres üveggyöngyök (*II. t. 5–21*).
16. *sír.* 80 cm mélyen, 165 cm hosszú csontváz. Irányítása Nyény-Kdk. Egyetlen melléklete egy 14 cm hosszú vaskés, mely a baloldali medence tányér alól került ki. Két töredéke maradt meg (*I. t. 15–16*).
17. *sír.* 40 cm mélyen, 156 cm hosszú csontváz. Irányítása Nyény-Kdk. Mellékletei két rossz ezüstből készült S végű karika (*II. t. 22–23*). Mindkettő a baloldalon került elő, egyik a koponya alól, a másik az áll és vállcsont közül.
18. *sír.* 45 cm mélyen, 150 cm hosszú csontváz. Irányítása Nyény-Kdk. Melléklete nem volt.
19. *sír.* 60 cm mélyen, 160 cm hosszú csontváz. Irányítása Nyény-Kdk. Melléklete nem volt.
20. *sír.* 50 cm mélyen, 150 cm hosszú női csontváz. Mindkét alkar a mellkasra volt hajlítva. Irányítása Fny—Dk. Mellékletei: 1. A jobb és bal alsó karon egy-egy síma, nyitott, hegyesedő végű bronzkarperec (*I. t. 28, 29*). 2. A balkéz gyűrűsújján, bordás díszítésű bronzgyűrű (*I. t. 26*). 3. A bal vállon rossz-ezüst pityke (*I. t. 27*). 4. A pitykegomb alatt, annak folytatásában egészen a medencéig 10 gömbölyű gyöngy, szürkés anyagból (*I. t. 17–25*), egyiken-másikon ovalisformájú sárga betétek vannak (*I. t. 18, 20, 24, 25*).
21. *sír.* 45 cm mélyen, 150 cm hosszú csontváz. Irányítása Nyény-Kdk. Melléklete a feljegyzések szerint egy fülbevaló a koponya alól, a sír anyagában azonban az *I. t. 14.* ábráján látható fülespitykét találtuk.
22. *sír.* 75 cm mélyen, 170 cm hosszú csontváz. A bal alsókar a medencébe volt hajlítva. Irányítása Ny-K, fejjel nyugatnak. Mellékletei: 1. A jobb alsókar közepénél két vasnyílhegy (*II.*

1. ábra. Csongrád, Csipai föld: 7. sír.

- t. 26, 27). 2. A bal felsőlábszár alatt, a medencecsont közelében, töredékes állapotú vaskés (*II. t. 28*).
23. *sír.* Kb. 190 cm mélyen, D-E irányítású feldúlt *sír*, a csontváz feje délnek volt fordítva. A sírban helyenkint eredeti fekvésben talált tölgyfagerendákból megállapítható volt, hogy a csontváz a *III. t. 18.* ábrán látható formájú sírban volt eltemetve. Méretei: magassága kb. 50, alapjának szélessége 56—58, az egész építmény hossza 220 cm. Az eltemetett egyénnek koponyáját a koporsó déli végében találtuk meg. A *sír* feldúlt földjéből, a tölgyfagerendák maradványai közül kerültek elő: 1. Vaskés (?) maradványai (*III. t. 14—15*). 2. Tipikusan szarmata csiüngő bronzból (?) (*III. t. 16*). 3. Gömbölyű kalcedongyöngy (*III. t. 17*).
24. *sír.* 60 cm mélyen, 105 cm hosszú gyermekcsontváz. Irányítása Ény-Dk, fejfelé északnyugatnak. Melléklete nem volt.
25. *sír.* 45 cm mélyen úrnasír. Nagyobb összeroskadt úrnából hamuval együtt, égett embercsontok kerültek elő. Az úrna annakidején tállal volt leborítva, amint azt az úrnába roskadt tál fenék is mutatja (*V. t. 10*). Az úrna felső része teljesen szétmállott, fenékmérője 14.5, legnagyobb öblösödése 45 cm. Mellékletei az embercsontokon kívül nem voltak.
26. *sír.* Feldúlt *sír*, méretei nem voltak felvehetők. A sírban szét-dúlt csontváznak sajátságos alakú, hátul dudorodó koponyája volt.
27. *sír.* 40 cm széles mélyen, 153 cm hosszú női csontváz. Irányítása Nyény-Kdk, fejfelé Nyény-nak. Mellékletei: 1. Bal mellkas felső részén négy bagolyszemes pityke, aranyozott ezüsből, eggyen szívformájú csiüngő lógott (*III. t. 1—4*). 2. A fej alól nyitott, rosszezüst karika (*III. t. 5*). 3. A két térd között vaskés (*III. t. 6*).
28. *sír.* 73 cm mélyen, 174 cm hosszú férficsontváz. Irányítása Nydny-Kék, fejfelé nyugatdél-nyugatnak. Egyetlen melléklete a száj előtt talált csontzablapálca (*IV. t. 12a, b*). Át volt fúrva hosszában és három pár lyukkal keresztben is. Vékonyodó végével a száj felé fordítva úgy volt elhelyezve, hogy eredetileg a szájban elhelyezett tárgynak lehetett gondolni. Különben a 44. *sír* alól, azt nem háborgatva került elő a csontváz.
29. *sír.* 80 cm mélyen, 140 cm hosszú női csontváz. Mind a két alsókar a mellre volt hajlítva. Irányítása Ény-Dk. Mellékletei: 1. Mind a két alsó karon nyitott, síma, végeik felé hegyesedő bronzkarperec (*II. t. 32—33*). A jobb alsó karon lévő nagyobb méretű. 2. A bal kéz gyűrűs ujján, belül kissé homorúan hajló, lemezes bronzgyűrű; végei keskenyednek (*II. t. 30*). A gyűrű legszélesebb középső részén egymást keresztező, bekarcolt vonalak láthatók. 3. A bal kézfejnél a földbeszúrva, 9.5 cm.

hosszú vaskés (*II. t. 29*). 4. A jobb fül táján bronzpitykegomb (*III. t. 8*). 5. A nyak táján két kerek és egy rombuszformájú aranyozott ezüstből készült pityke (*II. t. 24—25, 31*). A rombuszformájú pityke végein még megvoltak a felerősítést szolgáló kenderszál (?) maradványai.

30. *sír.* 100 cm mélyen, 161 cm hosszú férficsontváz. Irányítása Ény-Dk. A jobb kar ki volt nyújtva, a bal alsó kar áthajlik a jobboldali medencecsontra. Egyetlen melléklete az *V. t. 9.* ábrán bemutatott, gombos markolatvégződésű kétélű vaskard. A jobb alsó kartól a bal alsó lábszárig ért (*V. t. 7*). Teljes hossza 87 cm, ebből a markolat a gomb nélkül 11.5, a gomb 4.5 cm. A penge legnagyobb szélessége 6 cm. A markolat és a penge érintkezésénél volt a pengére ráhúzva a rosszezüstből készült, belül üres, 11 cm hosszú markolatvédő, amely a két vége felé keskenyedik, felülnézetben csónakformájú, 1.6 cm magas, a közepén kb. 2.6 cm széles.
31. *sír.* 120 cm mélyen, 80 cm hosszú gyermekesontváz. Irányítása Éék-Édny. Mellékletei: 1. A jobb vállcsont alatt, alsó hurkolású, aláhajlítottlábú bronzfibula (*IV. t. 5a, b*). 2. A nyak körül gömbölyű fehér üveg és paszta, továbbá hengeres vörös paszta gyöngyök (*IV. t. 4*). 3. A bokák között durva iszapolású vállmagasságban öblösödő, feketésbarna edény (*V. t. 3a, b*).
- 32—36. *sírok.* A homok forgatásakor a munkások dúlták fel. Melléklete egynek sem volt. Irányításuk a bemondás szerint Ny-K. A 23—27. számú sírok közelében kerültek elő.
37. *sír.* 30 cm mélyen, 90 cm hosszú, kb 6 éves gyermek esontváza. A fejet szántáskor az eke már bolygatta. A jobb alsó kar a medencébe volt hajlítva. Irányítása Nydny-Kék. A bal halántéka alatt 11 egyforma állati csontot találtak, eredetileg talán zacskóba voltak rakva és úgy a fej alá helyezve. Kettőnek a képét a *III. t. 12., 13.* ábráinkon mutatom be.
38. *sír.* 50 cm mélyen csecsemő csontváza. Irányítása Ny-K. Melléklete nem volt.
39. *sír.* 50 cm mélyen, 160 cm hosszú csontváz. Irányítása Dny-Ék. Mellékletei: 1. A jobb és bal csukló táján egy-egy hegyesedő végű, kerek metszetű, nyitott bronzkarperec (*II. t. 36, 37*). 2. A bal karon talált karperecre kissé tagolt bronzgyűrű volt húzva (*II. t. 35*). 3. Az áll alatt bronzgomb (*II. t. 34*).
40. *sír.* 180 cm mélyen, feldúlt szarmatakori sír. Irányítása É-D. A sír két végében ugyanolyan koporsónak gerendái kerültek elő, mint aminőt a 25. sírnál (*III. t. 18*) láttunk. A feldúlt sírből a következő leletek kerültek elő: 1. Hasasodó, enyhén kihajló peremű, durva barnásfekete edény (*V. t. 6a, b*). 2. Vaskés hegye (*IV. t. 11*). 3. Vaszfibula (?) (*IV. t. 6*). 4. Cypraea kagyló két darabban (*IV. t. 7*). 5. Két tojásformájú kalcium-

gyöngy (IV. t. 8, 9). 6. Gyöngyök: 1 lecsiszoltsarkú hasábformájú almandin-, 1 ugyanilyen vöröspaszta-, 8 hengeres és gömbölyű fehér pasztagyöngy (IV. t. 10). 7. Vaskarperec két töredéke (IV. t. 1, 2).

41. *sír.* 120 cm mélyen, 147 cm hosszú csontváz. A bal alsó kar a medencébe volt hajlítva. Irányítása K-Ny. Mellékletei: 1. A jobb könyök táján ismeretlen rendeltetésű vasdarab (III. t. 10, 11). 2. A jobb kéz gyűrűs ujján galambot ábrázoló fejegyűrű. A gyűrű fejrésze előtt két-két csillag van bekarcolva (III. t. 9a, b).
42. *sír.* 110 cm mélyen, 162 cm hosszú csontváz. A jobb kar a mellre volt hajlítva. Irányítása K-Ny. Valószínűleg ennek a csontváznak volt a melléklete egy bronz fülbevaló, de a feltárás során elveszett. A jobb térdnél 45 cm hosszú csecsemő-csontváz feküdt.
43. *sír.* 70 cm mélyen, 145 cm hosszú csontváz. A jobb alsókar a medencébe volt hajlítva. Melléklete nem volt. Irányítása K-Ny.
44. *sír.* A 28. *sír* felett. 62 cm mélyen, 145 cm hosszú női csontváz. Irányítása Nydny-Kék. fejfel nyugatdél-nyugatnak. Egyetlen melléklete a bal halánték mellett talált, nyitott bronzkarika (III. t. 7).
45. *sír.* A munkások találták, s ezért a csontváz pontosabb adatai nem voltak felvehetők. A bemondás szerint fiatalabb leány csontvázát találták, amelynek fekvése az előbbiekhöz hasonló. Mellékletei: 1. Nyitott, hegyesedő végű ezüstgyűrű az újjról (2. kép 2. ábra). 2. A nyakon és mellkason gyöngyök (2. kép 1. ábra), továbbá a 2. kép 3a, b. ábráin bemutatott felfüggeszthető bronzkereszt.

II. Csongrádtól nyugatra 10,5 km távolságra, Tanya 854. sz. alatt lakó id. Csipai János földműves tulajdonát képező birtokon, a tanya bejáró útjának déli oldalán terül el a temető. A sírok egy része a szőlő alá fordításkor került elő, s ezeket a munkások teljesen feldúlták. A sírok másik része ugyanezen a területen homokbányászáskor táratott fel. A temetőtől kb. 115–120 m-re, nagyobb kiterjedésű szarmatakori lakótelep nyomai észlelhetők.

1. *sír.* Szőlő alá fordításkor lett feldúlva. Iránya a munkások bemondása szerint É-D. A csontváz lábainál szürke, jól iszapolt kis tányért találtak (V. t. 4a, b).
2. *sír.* A munkások dúlták fel ezt is. Iránya É-D. A csontváz körül kisebb rézvésoket (?) szedtek össze. A tulajdonos szerint 3–4 vést találtak, egyet sikerült megmenteni, a többit szét-tördelték. A véső hossza 52, vastagsága 35 mm (VII. t. 13a, b).
3. *sír.* 80 cm mélyen, 170 cm hosszú csontváz. Iránya D-É, fejfel délnek. Mellékletei: 1. A lábnál három edény. Az első közvetlenül a lábvégeknél került elő. Kétfülű, nagyobb méretű, hal-

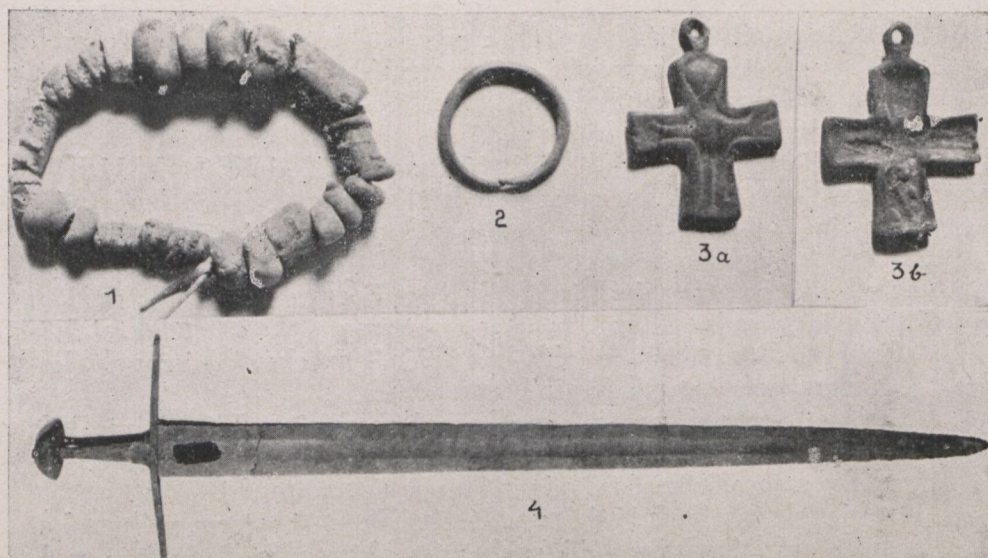
ványpiros edény. Jól van égetve és iszapolva (*V. t. 11*). Őszszetörött állapotban találták meg. Ettől 85 cm távolságra, de még a sír kevert földjéből került elő egy szürke, jól iszapolt korongon készült tál (*V. t. 5a, b*). Ugyanitt homorodó oldalú hengeres edényke, szürke, jól iszapolt és égetett cserépből (*V. t. 2a, b*). 2. A bal kéz fejénél vaskés (*VI. t. 6*). 3. A bal alsó kar mellett vasár (*VI. t. 4*). 4. A jobb felső kar közepétől a felső lábszárcsontig vascavarmenet töredékei. Még látszóttak annak a pálcavastagságú fának a maradványai, amire ez a csavarmenet fel volt húzva (*VI. t. 7, 8*). Eredeti helyzetében lemért hossza 45 cm. A csavarmenetnek belső átmérője 12 mm. 5. A térdeknél két vascsat, de csak az egyik volt fényképezhető, a másik teljesen szétmállott (*VI. t. 1*). 6. A bal kulcscsonton oldalt lehajlítottlábú bronzfibula, vas tűszerkezettel (*VI. t. 3a, b*).

4. *sír.* 40 cm mélyen, D-É irányú csontváz, fejjel délnek. Mellékletei: 1. Az állkapocs mellett két bordázott, lapos borostyángyöngy. A nagyobb gyöngy egyik oldalán vízszintes (*VII. t. 1a*), a másikon függőleges (*VII. t. 1b*) bordázás látható. A kisebbik gyöngy mindkét oldala függőlegesen barázdált (*VII. t. 2*). 2. Ovalis bronzesat; elég szokatlan a korszak leletei között (*VII. t. 3*). 4. A jobb kéz fejénél szürke, jól iszapolt, korongon készült pohárka (*V. t. 8a, b*).
5. *sír.* 60 cm mélyen, 170 cm hosszú csontváz. Irányítása D-É, fejjel délnek. Egyetlen melléklete a bokacsonttól 40 cm-re elhelyezett, vörösmázás piros csupor (*V. t. 1a, b*).
6. *sír.* Bolygatott sír, iránya valószínűleg D-É, 40 cm mélyen került elő két S formájú vaskapocs, közvetlenül egymás mellett. További lelet egy vaskéshez hasonló tárgy, s néhány vas-töredék.
7. *sír.* Koporsós sír, irányítása D-É, fejjel délnek. Mélysége a fejnél 60, a lábnál 80 cm. Magának a sírgödörnek méretei: szélessége 115, hossza 310 cm. A sírgödörön belül, az 1. képen látható elrendezésben négy S formájú (*VI. t. 5, VII. t. 10–12*), három két végén behajlított vaskapocs (*VI. t. 2, VII. t. 9*) találtak. A negyediket a sír nyugati oldalán mutatkozó bolygatás alkalmával dobhatták ki. Előkerült még két vasszög is (*VII. t. 5*). A vaskapocsoktól-vaskapocsokig mérve a koporsó hossza 250, szélessége 75 cm. Az S formájú kapcsok egyik oldala élezve van (*VII. t. 12*). A koporsó formájára nézve Lajos János 1942. VI. 24-én kelt szíves levelében a következőket írja „A Csipai-féle 7. sír esetében valószínűleg csak a holttestet borító lapról lehet szó, mert a csontváz alatti talajon nem mutatkoztak gerendakoporsó oldalának nyomai“. A csontváz mellékletei a következők: 1. Vaskés töredéke (*VII. t. 8*). 2. A mellkas jobboldalán a *VII. t. 4a, b* ábrákon látható, kettős

bronzgomb (lásd még az 1. képen). A nagyobbik korongot két koncentrikus, bekarcolt kör díszíti. 3. Traianus ezüst érme, a jobb kéz tájáról (VII. t. 6). Előlap: balra néző babérkoszorús fej IMP CAES NERVA TRAIAN AVG GERM, hátlap: balra felé fordult ülő alak PM TR P COS III PP felíráttal. Coh 2. 2. 214.—4. A sírgödör behúzásakor, a sír földjéből került elő a VII. t. 7a, b. ábrán látható, egytagú aláhajlítottlábú bronz-fibula.

✱

2. ábra. 1—3: Csongrád, Felgyő, 45. sír, 4: Ismeretlen lelőhely (Békési ref. gimnázium gyűjteményében).

A Csongrád, Felgyőn feltárt temető sírjai nem egy korból valók. Általános jellemvonásaikkal a kora Árpád-kori csoportba tartoznak az 1—22, 24, 26—27, 29—30, 32—39, 41—45. számú sírok. Leleteik jellegzetes részei, mint azt a leírás során már láttuk a sodrott bronztorques (I. t. 6), a fonott ezüstgyűrű (I. t. 9), S végű halántékkarikák (I. t. 7—8, 10—15, II. t. 1—4, 22—25), hegyesedő végű nyitott karperecek (I. t. 28, 29, II. t. 32—33, 36—37), nyitott roszzüst, illetve bronz halántékkarikák (I. t. 1—2, III. 5, 7). A mellékletek második csoportja a jellegzetes honoglaláskori hagyatékhhoz tartozik. Nyílhegyek (II. t. 26—27), aranyozott ezüstpitykék (II. t. 24—25, 31, III. t. 1—4). A mellékletek harmadik csoportját a V. t. 9. ábrán bemutatott, gombos markolatvégű kétélű kard jelenti.

Ezzel az ú. n. normann kardformával és a hozzá fűződő probléma-

körrel Fettich Nándor több ízben foglalkozott.¹ Megállapította, hogy e kardok egyik csoportja már akkor jelentkezik nálunk, amikor még teljes avar övgarnitúrák „a periferikus (nem avar) néptörzsek körében” használatban voltak. Ide tartoznak a blatnicai, krungli és hohenbergi leletek kardja. A normann befolyás itteni megjelenésének első nyomai ezek (Kr. u. IX. század).² Ettől a típustól semmiben sem különböznek azok a kardok, amelyeket a honfoglalók Levediaból, Etelközön át hoztak Magyarországra, ugyancsak a normannokkal való érintkezés bizonyítékául. Össze is gyűjti Fettich az általa ismert és ebbe a körbe sorozható kardokat.³ Nem térünk itt ki fejtegetéseinek azokra a részekre, amelyekben e kardok tömeges megjelenése mögött az ősmagyarság katonai szervezetének újabb elemekkel való gyarapodását látja. Ebben a vonatkozásban érdekes gondolatokat vet fel László Gyula abban az ismertetésben, amelyet Fettich Nándornak a Szent István emlékkönyvben megjelent munkájáról írt.⁴ Itt elég ha arra utalunk, hogy Fettich megállapítása szerint e kardok a Kr. u. X. században még gyakoriak, de a XI. században is jelentkeznek, például a keceli leletben.⁵ A mi kardunk szempontjából éppen a keceli lelet igen tanulságos. A publikált három sír anyagában Fettich kimutat egy levediai réteget, amelyet a Kr. u. IX. században készült jellegzetes levediai nyakdíszek és rombuszformájú ezüstlapok, továbbá a lokoponyás, lócsontos temetkezési szokás képviselnek. A második réteget az 1. sír bizánci aranyfülbevalói jelentik (Kr. u. X. századi készítmények), amelyek az egész lelet korát a XI. századra helyezik. A harmadik réteget a 2. sír normann kardja⁶ jelenti. A keceli leletnek ez a hármasság ismétlődik a mi sírjaink anyagában. A honfoglaló, illetve levediai származású leletek mellett a normann kard jelenléte erre mutat. A keceli lelet bizánci hatású részét a mi sírjainkban az első helyen említett sodrott torqueses, fonott gyűrűs és S végű halántékkarikás csoport helyettesíti, amely mögött a honfoglalók által itt talált őslakosság hagyatékát kell látnunk.

E párhuzamos jelenségek miatt a csongrádi és keceli kardok is

¹ Fettich Nándor, A honfoglaló magyarság fémművessége. *Archaeologia Hungarica*, XXI. Budapest, 1937. (továbbiakban Fettich).

Fettich Nándor, A prágai Szent István-kard régészeti megvilágításban. *Emlékkönyv Szent István király halálának kilenceszázadik évfordulóján*. III. Budapest, 1938. 473—516. l.

² Fettich, 110—114. l.

³ Fettich, 52—53. l., kiegészítésül emlitem a békési gimnázium gyűjteményében őrzött és a 2. kép 4. ábráján bemutatott kardot. Nem ismerjük a lelőhelyét és a leletkörülményeket sem. Valószínű, hogy a környéken került elő. Teljes hossza 94 cm, ebből a markolat a gomb nélkül 11,6, a gomb 2,8 cm hosszú, illetve magas. A penge legnagyobb szélessége 6,2 cm. Ez a kard azonban valószínűleg jóval későbbi, mint a szóbanforgó példányok.

⁴ *Folia Archaeologica*, I—II. Budapest, 1939. 231—233. l.

⁵ Fettich, 104—107. l.

⁶ Fettich, CXVII. 19. ábra.

közel egykorúak. Hogy ez tényleg így van, mutatja a 41. sír madár-alakot ábrázoló gyűrűje (*III. t. 9a, b*), amelynek pontos analógiáit Széll Márta a Szentés—Szent Lászlón feltárt temető 63., 67., 79. sírjaiból ismertette.⁷ Ezt a temetőt a 12. sír Salamon érme (1063—1704) a XI. század második felére, illetve annak végére helyezi.⁸

Nem kétséges a 23., 31., 40. sírok kora sem. Egyrészt a csontvázak irányítása, másrészt azok mellékletei határozottan utalnak a szarmata korra. A 23. sírt a benne talált bronzsüngő (*III. t. 16*) és gömbölyű kalcedongyöngy (*III. t. 17*) a Kr. u. 150—250 közötti időre helyezik.⁹ A 31. sír korát aláhajlítottlábú fibulája határozza meg pontosabban. Az aláhajlítottlábú fibulák itt szereplő típusa (alsóhurkolású) fordul elő legelőször, mai adataink szerint az ország területén. A Szentés, kistőkei temető 116. és a Csongrád, határúti temető 5. sírjában való előfordulása a Kr. u. II—III. század fordulóját, illetve a III. század első két évtizedét jelöli a fellépés első idejéül.¹⁰ A 40. sírnek lecsiszoltsarkú hasábformájú gyöngyei (*IV. t. 10*) ugyanerre az időre mutatnak.

Különösen figyelemreméltó a temetkezésnek az az eddig ismeretlen módja, amelyet a 23. és 40. sírok esetében megfigyelhettünk. A *III. t. 18.* ábrán látható a tölgyfából készült koporsó rekonstruált formája. Nem lehet kétséges, hogy itt a provinciák területén otthonos téglasíroknak a helyi viszonyokhoz alkalmazott formájáról van szó. Az ú. n. Raktárréten lelt temető sírjai között is találkozunk a téglából épített koporsó ama fajtájával, amelyet előképnek tekinthetünk. A tetőformára rakott téglasírra gondolok, amelyet itt az Alföldön fából készítettek.¹¹

A temető két legkérdésesebb sírja a *IV. t. 12a, b* ábrákon bemutatott csontzablapálcát tartalmazó 28. sír, továbbá a 25. úrnasír (*V. t. 10*). Gallus Sándor Kiskőszegről mutat be két hasonló zablapálcát, s ezeket a bronzkor végére helyezett telep leleteinek mondja.¹² Az ugyanitt előkerült úrnasírokban a hallstatti preszkíta bronzzablák I. típusát találták.¹³ Mindenesetre a két kor határán álló temető sírjairól van szó a csongrádi lelőhelyen is és több adatra lenne szükségünk arra, hogy pl. e csontzablapálcákat nyugodi lélekkel sorozhassuk a preszkíta kultúra emlékei közé.

⁷ Széll Márta, XI. századi temetők Szentés környékén. *Folia Archaeologica*, III—IV. Budapest, 1941. 238., 241. l.

⁸ Széll Márta i. m. 234. l.

⁹ *Archaeologiai Értesítő*, 1940. 265—266. l.

¹⁰ Párducz Mihály, A szarmatakor emlékei Magyarországon II. *Arch. Hung.* XXVIII. X. t. 3, XXIX. t. 14a, b.

¹¹ Hampel József, Aquincumi temetők. Budapest Régiségei, III. 1891. 56. l. II. 5. ábra. 51—71. l.

¹² Gallus Sándor és Horváth Tibor, A legrégebb lovasnép Magyarországon. *Dissertationes Pannonicae*, Ser. II. 9. Budapest, 1939. 122—123. l., VIII. 3., 4. ábrák.

A II. lelőhelyről, id. Csipai János birtokáról bemutatott hét sír a szarmatakor utolsó, III—IV. század fordulójával kezdődő szakaszába tartozik. Legkorábbi a 4. sír kisméretű, aláhajlítottlábú fibulája (VII. t. 7a, b), amely a Kr. u. III. század közepe táján már jelentkezik. A 3. sír oldalt lehajlítottlábú típusa ennek a fibulacsoportnak legkésőbbi formái közé tartozik (VI. t. 5a, b), s a IV. században gyakori. Ez alkalommal sikerült pontosan megfigyelni a szarmatakori temetkezésnek azt a formáját, amely úgy látszik a csontváz fölé helyezett, vaskapsókkal összefogott, vastagabb deszkából állott. Ilyen deszkafedővel ellátott sír került elő Deszk-Újmajoron.¹⁴ Erről van szó a Hortobágy-porosháti halmos temetőben,¹⁵ s ezzel találkozunk a Szentés-zalotai temető 8., 9., 12. sírjaiban.¹⁶ Az említett előfordulások azt bizonyítják, hogy a temetkezésnek ez a formája a Kr. u. III. század legvégére és a IV. századra helyezhető szarmata halom- és lapossírokban egyaránt jelentkezik.

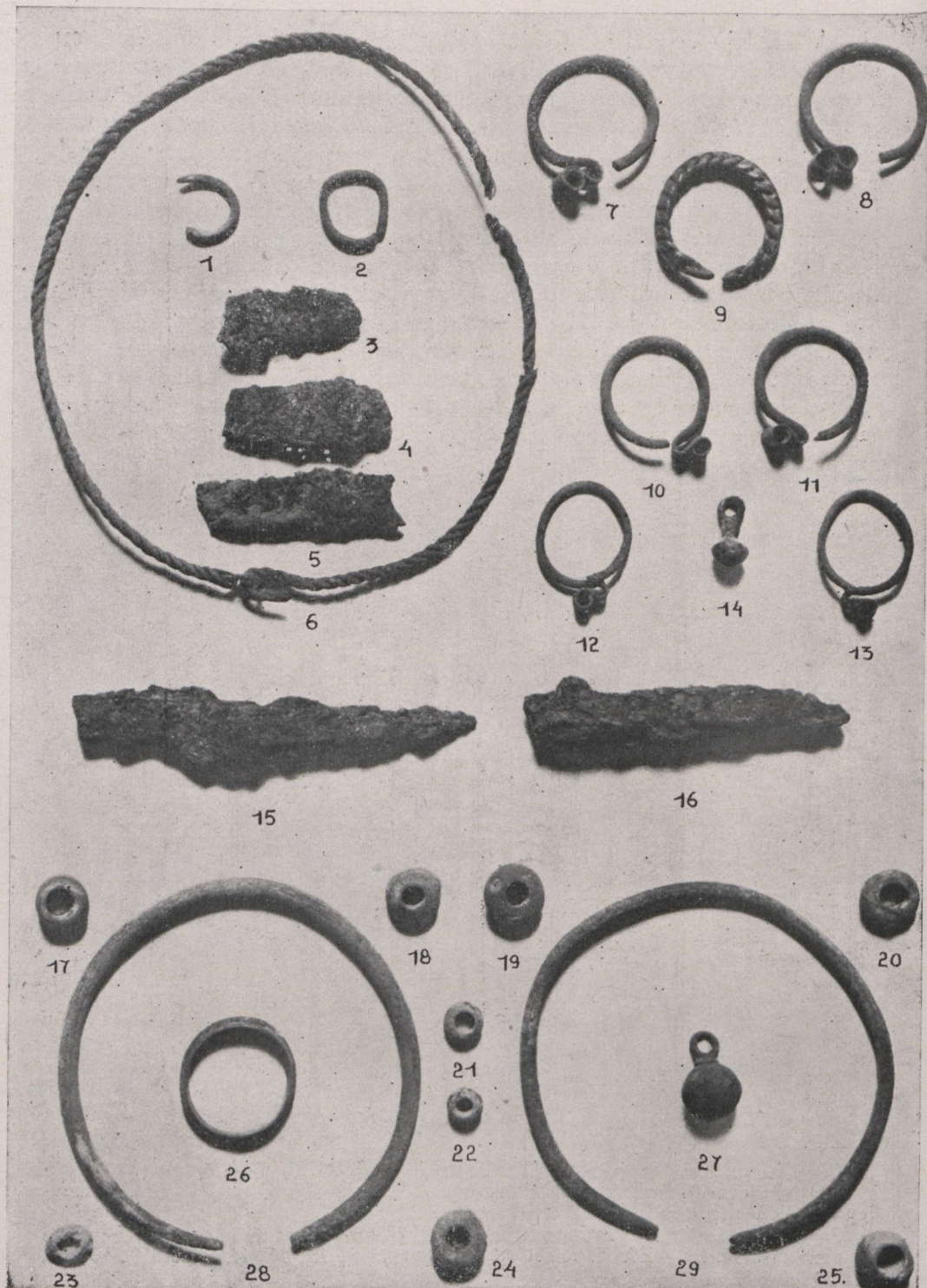
Dr. Párducz Mihály
egyet. m. tanár (Szeged).

¹³ Gallus Sándor és Horváth Tibor i. m. VIII. 5. ábra.

¹⁴ Párducz Mihály, Szarmatakori temető Deszk—Újmajoron. *Folia Archaeologica*. 1942. s. a.

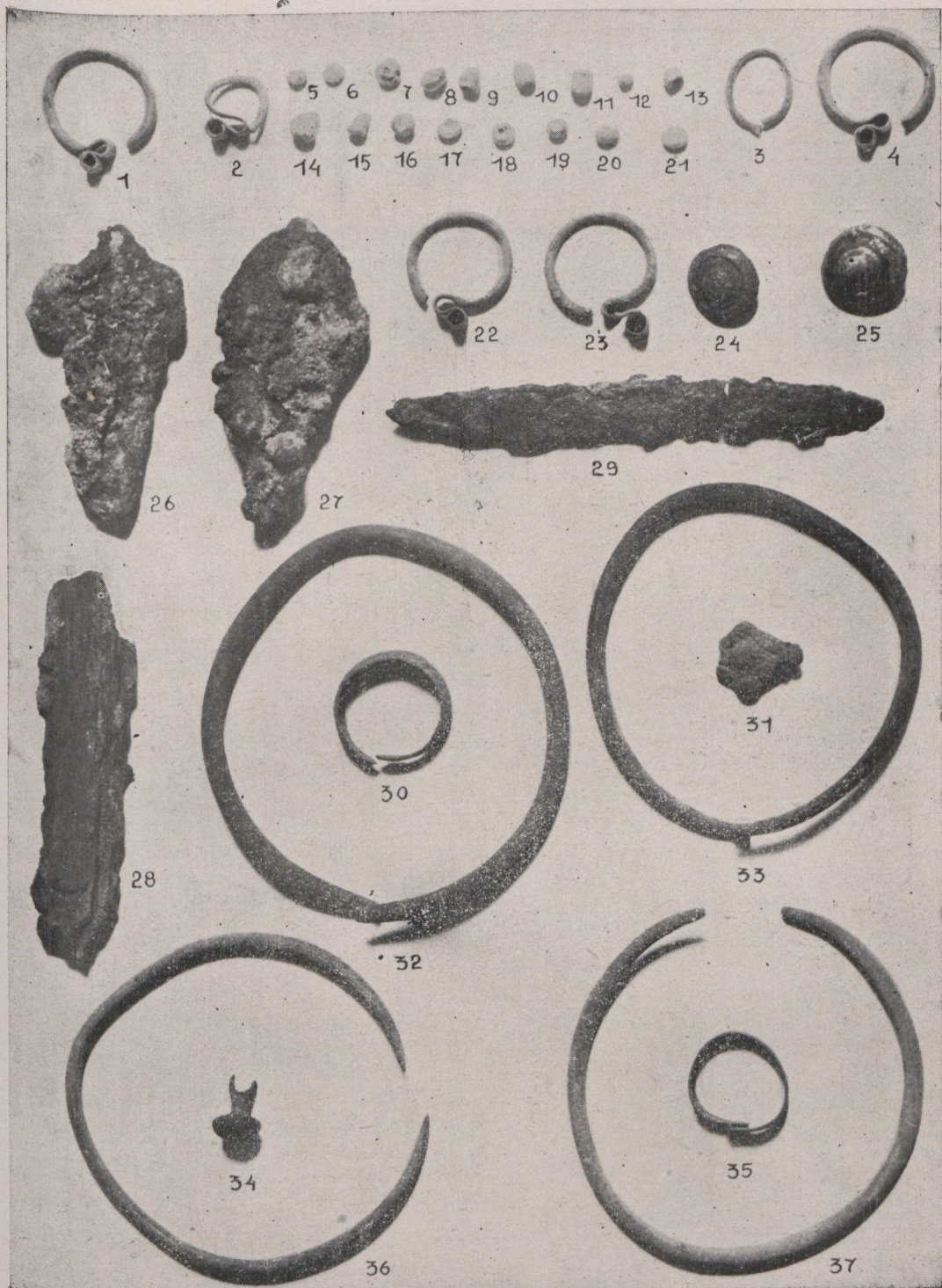
¹⁵ Zoltai Lajos és Párducz Mihály, Debrecen—porosháti temetők. *Laureae Aquincenses* II. 269—342. V. temető 3., IV. temető 1., 13., 15., II. temető 9., 10., 17., 25., 26. sírjaiban.

¹⁶ Csallány Gábor, Ókori leletek a szentesi múzeumban. *A. É.* 1906. 52—53. l.

I. tábla. Csongrád, Felgyő, 4. sír (1–6), 6. sír (7–9), 7. sír (10–11), 9. sír (12–13), 16. sír (15–16), 20. sír (17–19), 21. sír (14).

II. tábla. Csongrád, Felgyő, 12–15. sírok (1–21), 17. sír (22–23), 22. sír (26–28), 29. sír (24–25, 29–33), 39. sír (34–37).

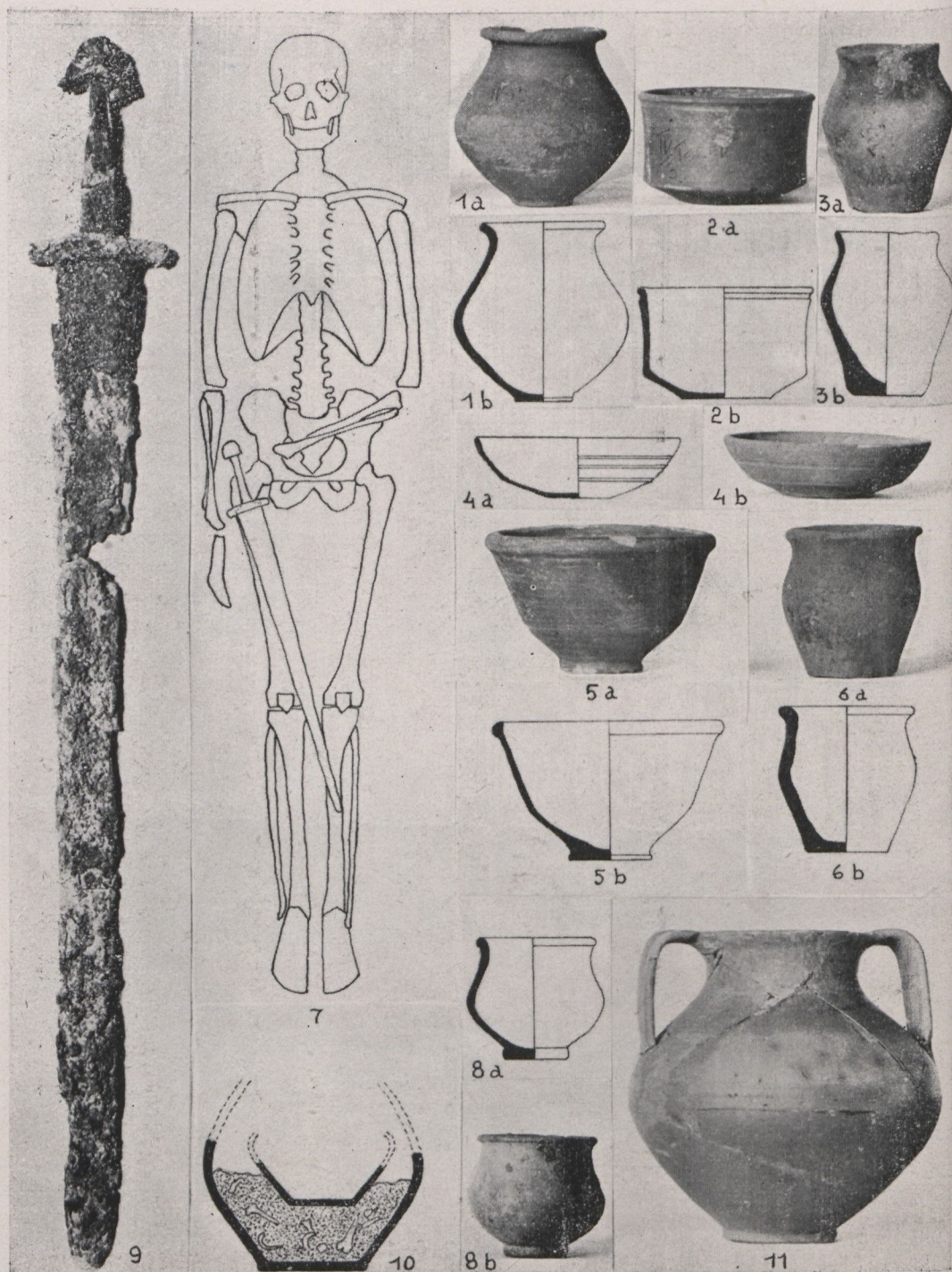
III. tábla. Csongrád, Felgyő, 27. sír (1–6), 44. sír (7), 29. sír (8),
41. sír (9–11), 37. sír (12–13), 23. sír (14–18).

IV. tábla. Csongrád, Felgyő, 40. sír (1—2, 6—11), 31. sír (3—5), 28. sír (12).

V. tábla. 1: Csongrád, Csipai föld 5. sír. 2, 5, 11: 3. sír. 4: 1. sír. 8: 4. sír.
3: Csongrád, Felgyő 31. sír. 6: 40. sír. 7, 9: 30. sír. 10: 25. sír.

VI. tábla. Csongrád, Csipai föld, 3. sír (1, 3, 4, 6–8), 7. sír (2, 5).

VII. tábla. Csongrád, Csipai föld, 4. sír (1–3), 7. sír (4–12), 2. sír (13).